

*Др Станко Пихлер, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

КРИВЧНОПРАВНА ЗАШТИТА СЛОБОДА И ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА И ЊЕНО ЗНАЧЕЊЕ ЗА ИЗГРАДЊУ ПРАВНЕ ДРЖАВЕ

Сажетак: Један од централних проблема у успостављању правне државе је остваривање права и слобода човека и грађанина. У томе смислу кривичноправна заштита има значајну улогу. Круг кривичних дела којима се крише слобода и права човека и грађанина је широк, далеко шири од групе кривичних дела под тим називом у кривичном закону. Правни основ за успостављање кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина су уставне одредбе о овим правима и слободама.

Обрађен је само материјално-правни, а не и процесноправни и извршно-правни аспект кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина.

Аутор указује на специфичности ове заштите, на њено уређење у југо-словенском праву, и на потребу њеног унапређења посебно са становишта међународног права о људским правима. Констатује да постоји одређени простор угрожавања права и слобода човека и грађанина који није "покривен" домаћим кривичним правом, а то би било целисходно. Посебно наглашава значај потсистема овлашћених норми којима се релативизује ова заштита.

Кључне речи: Правна држава, човек, грађанин, слободе, права, транзиција, кривично право, правни стандарди, легитимитет, легалитет.

1. Права човека и грађанина (држављанина) данас су у центру пажње сваког промишљања политичке заједнице и положаја човека у њој. Њихово значење се посебно анализира с обзиром на концепт *правне државе*, а с тим у вези специјално

у земљама и друштвима у тзв. *транзицији*. То је незаобилазна тема сваког озбиљнијег политичко дискурса и основно мерило демократичности и цивилизацијских процеса у сваком савременом друштву. Тема је изузетно широка, значајна и компликована. Треба скренути пажњу на то да се она лако инструментализује па понекад и банализује у текућим социјалним збивањима. То може бити вешта замена за њену маргинализацију. Осећа се чак извесна “засићеност” радовима на ову тему, са много понављања већ реченог, формализације проблемâ, вербализма па и морализације, али и нека општа немоћ да се успоставља стање које се пројектује и на општем међународном, и на регионалним, и на националним плановима. Зачудо, као да је говор о овој великој теми - *теми нашег века* - у обрнутој сразмери са остваривањем права и слобода у *претежном* делу земаља и друштава. Као да разговори о њој откривају расап између пројекције и стања ствари, да све шире упознавање са питањима људских права и слобода открива њихов низак стварни ниво. Све се више увиђа декларативност људских права и слобода, јер њихове гаранције уставима и уређеност законима нису довољни или нису довољни сами за себе. Постоји *стварност* која се очигледно жилаво опире нормативним захтевима. То упозорава, с обзиром на значај проблема, на то да се токови остваривања људских права морају контролисати и стално *инсистирати* на њиховој актуализацији.

Аспекти проблема заштите људских права и слобода су различити: политички, морални, правни. Њих није могуће строго раздвајати - стваран увид у питања људских права тражи *општи увид*. Ширина људских права и слобода и степен њихове остварености је показатељ стварне *институционализације* друштва.

Правни аспект ове теме има своје разноврсне сегменте, уставноправни пре свега али и остале позитивноправне. Међу њима је и *казненоправни*, а у оквиру овог посебно - *кривичноправни*. Кривичноправни сегмент заштите људских права и слобода има три своја вида: *материјалноправни*, *процесноправни* и *извршноправни*. Овај последњи је важан у смислу извршења кривичних санкција, посебно казне лишења слободе. Ова три вида казненоправне заштите људских права и слобода међусобно се *условљавају* и *допуњавају*.

Овде је реч “само” о *материјалноправном* облику казненоправне заштите људских права и слобода, па и о њему релативно ограниченом обиму с обзиром на ширину проблематике коју овај облик заштите људских права и слобода подразумева. Зато се упозорава на *оквир*, предмет и циљ, овог рада. Он је *осврт* на ову заштиту. У раду ограниченог обима могуће је *само назначити основна питања* кривичноправне заштите људских права и слобода, а никако није потребно очекивати темељиту обраду читавог низа посебних питања, нарочито не оних правнодогматске природе.

2. Права човека и грађанина-држављанина (human and civil rights, Menschen und Staatsbürgerrechte) у политолошкој литератури означавају се као права која имају *сва људска бића* самим тим што су људска бића. Политичка заједница их установљава законом у циљу заштите *појединца уопште* или као *грађанина* (држављанина). Права човека се обично сматрају “природним правима”, а права држављанина се изводе позитивним законодавством. Борба за афирмацију слобода и права

човека била је дуга и мучна. Она ни данас не престаје, како на међународном тако и на унутрашњем плану. Своју афирмацију доживљавају у буржоаским револуцијама и од тог времена су предмет науке, политике, етике и права, у наше време посебно с обзиром на Општу декларацију о људским правима ОУН и Међународни пакт о грађанским и политичким правима. Та се права сматрају *неотуђивим* и *основним*. Без њих није могућ модеран политички и правни *статус човека* као појединца и као политичког субјекта. Тек та права “конституирају особу као правни и политички субјект”. Данас се сматра да су она *услов* а не последица грађанских *обавеза*.

Та права се могу *поделити* на разне начине: негативна права (тј. права насупрот држави) и позитивна (тј. она која се реализују уделом појединца у функционисању установа политичке заједнице), индивидуална и колективна права. Важна је подела ових права с обзиром на *објект* заштите. Она је посебно присутна у кривичном праву. Говори се и о тзв. *генерацијама* људских права и слобода, почев од “прве” (тзв. класична права) па већ до “четврте” генерације. Тако се данас настоји да изграде и “права” свих живих бића, што је повезано са снажним развојем еколошке свести. Такав приступ људским и правима других бића отвара низ начелних правних питања, као на пример: питање правног субјективитета, облика, степена, садржине и средстава заштите.

Све промене концепта, садржаја и обима права и слобода мора да *прати и кривично право*. Оно треба да буде *адекватно* средство заштите целокупног *система* актуалних људских права и слобода, с тим што не сме и не може бити средство заштите *свих* права и слобода већ, како ћемо касније видети, само одређених. Међутим, та “адекватност” је сложен проблем. Механизам ове заштите мора бити флексибилно постављен. Треба да води рачуна о низу вредности које могу бити и у конфликту. Не сме се претворити у своју супротност и постати пре средство ограничавања него ли афирмације људских права и слобода. Кривично право најалост има способност да буде употребљено у оба смера. Основна тешкоћа у његовом уређивању као инструмента заштите социјалних вредности се зато своди на питање, до којих *граница* путем кривичног права држава треба да буде и може да буде *делотворна*. Који сегмент слободе, поводом заштите људских права, може бити и има смисла да буде ограничен да би ова делотворност била *легитимна*? Јер, данас је изузетно важно изградити легитимно кривично право. Однос *права и слободе* је вишезначан, а посебно се проблематизује у простору кривичног права. Једно друго подразумева, али понекад и искључује. Постоји низ *колизионих ситуација* којима се мора бавити кривично право да би решавало сопствену енигму, а како би било примерено савременим потребама човека и његове заједнице. Оно због тога мора бити подложно сталним и разумним *променама*. Његова дијаболичност и традиционална конзервативност, која није без неког значења и значаја, не смеју бити препрека предњем захтеву.

3. *Природа* кривичног права одређује и *специфичност* кривичноправне заштите људских права и слобода. То је јавно, деликтно, казнено, репресивно-превентивно средство заштите социјалних вредности једног друштва и појединца у њему. Оно делује, примењује се, *post factum*, тј. након и на основу учињеног кажњивог дела за које је прописана правна санкција, по правилу *казна*, као *зло* које

се свесно и законито наноси учиниоцу дела с циљем да убудуће не чини кажњива дела, али и да делује на друге, потенцијалне субјекте кривичног дела, да не чине кривична дела. Оно тиме и тако врши *заштитну функцију* - у том смислу је специфично средство *социјалне контроле*. Међутим, кривично право врши и *гарантивну* улогу као посебан вид своје заштитне функције. Гарантује субјектима права *начело законитости* у прописивању кривичних санкција и услова за њихову примену. Кривична прескрипција мора бити правно успостављена *пре* него што је дело учињено и пре него што је санкција примењена (начелна забрана ретроактивног важења кривичног закона). Гарантивна функција кривичног права већ *по себи* представља један фундаменталан и општи облик *заштите* човека од могућег арбитража у примени принудних средстава јавне власти, али и у стигматизацији људи.

Зато се већ у чл. 1 КЗ СРЈ, поред осталог, наглашава заштитна функција кривичног законодавства и у том смислу, да оно штити човека и његову заједницу од *насиља и самовоље*. У формалном смислу та се заштита усмерава против *кршења* уставности и законитости, а *пре свега* (тј. у првом плану) се односи на заштиту *основних права и слобода* човека и грађанина. Дела која представљају атак на ове вредности се и по КЗ сматрају *друштвено опасним* делима и *зато* кривично кажњивим; право третира друштвено опасним *такво* понашање појединца које је уперено против личних и колективних *основних* права и слобода човека и грађанина, али не и осталих права и слобода (за чију заштиту се користе друга правна средства). Независност и безбедност земље, као и уставом утврђени поредак су такође предмет ове заштите, али она већ по редакцији поменуте одредбе Закона долази *накнадно*. Таква формулација законског текста дозвољава тумачење, да је држава као организована јавна власт средство за остваривање основних права и слобода човека и грађанина, а не циљ по себи и за себе. Ова одредба је *начелне природе* и она би због тога морала бити *смерница* која одређује *садржину и примену целокупног*, а не само материјалног већ и процесног кривичног права.

Систем кривичноправне заштите има своју *легитимацију* не само у предњем смислу, већ и у смислу *основа и граница* кривичноправне принуде. У томе смислу посебно је значајна одредба чл. 2 КЗ СРЈ. Као основ, а то је пре свега *правни* основ, кривичноправне *принуде* Закон одређује *заштиту* (тј. нужност заштите) *човека*, додуше и "других основних вредности *друштва*". *Границе* те заштите одређене су *само* потребом те и такве заштите. Ван тог основа и ван тих граница – кривичноправна заштита је начелно и *нелегална* и *нелегитимна*. Због тога би прописивање дела као кривичних дела и санкција за њихове учиниоце *ван* тог основа и тих граница - било и нелегално и нелегитимно. Ван тих граница елементарна људска права и слобода били би угрожени самим кривичним правом. Та се заштита, дакле, мора кретати у законитим и легитимним оквирима. Тиме се открива поменута *амбивалентна* позиција кривичног права као средства заштите људских права и слобода. Оно може бити и инструмент њихове заштите и инструмент њиховог угрожавања, утолико лакше уколико се питање његове легалности и легитимности изводи и подреди судовима и критеријумима сумњиве (парцијалне) вредносне природе. Међутим, то ипак не умањује начелну легалистичку и легитимистичку вред-

ност поменутих одредаба важећег права, посебно ако се имају у виду савремене тенденције унифицирања и стандардизације вредносних категорија ове врсте на међународном плану.

Са становишта заштите основних људских права и слобода, као опште људских и грађанских, велик значај имају и многе друге установе *општег* карактера, које су уграђене у савремено па и у наше кривично право. То су у првом плану опште кривичноправне установе које се односе на питање *кривичне одговорности* и *систем кривичних санкција* и законом утврђене услове за њихову појединачну примену. Са становишта савременог концепта кривичне одговорности битан је принцип *субјективне* одговорности. Тиме се човек (појединац) као могући субјект који је подложен *осуди*, пре свега кажњавању, штити од *импутирања* одговорности и кажњивости на бази каузалитета, тј. искључена је објективна одговорност. Другим речима, принцип субјективне одговорности подразумева *слободу* - одговорност се заснива на идеји слободe, осуда се заснива на истој идеји, па и казна као санкција на којој још увек почива савремено кривично право. Тиме се начелно успоставља дигнитет субјекта кривичног дела као слободног бића. Примена савременог кривичног права на неслободном (неурачунљивом, невином) понашању човека је изузетак. Истовремено, примена било које кривичне санкције, дакле не само казне и других кривичних санкција које подразумевају осуду, увек претпоставља (подразумева) учињено кривично *дело*. Т о значи да јавна власт не може вршити принуду у форми кривичне санкције *само* на основу неких особина *личности*. Личност игра значајну улогу у *избору* врсте и мере кривичне санкције (индивидуализација санкције), али *тек* пошто је дело учињено као општи услов примене било које кривичне санкције. *Систем* кривичних санкција опет, са своје стране, мора бити довољно еластичан да одговара идеји тако схваћене одговорности, али и идеји заштите када одговорности нема а санкцију одређене садржине има смисла применити, уз поштовање елементарних права и слобода таквог субјекта кривичног дела (на пр. примена специјалних превентивних мера које се заснивају на идеји *опасности*). У том делу система кривичних санкција треба бити *особито обазрив* и у њиховом прописивању и у њиховој примени, нарочито када су у питању мере које подразумевају лишавање слободe у ограниченом или неограниченом трајању.

Треба још једном нагласити *начело законитости* (легалитета) у прописивању кривичних санкција и услова за њихову примену специјално са становишта заштите људских права и слобода. Став да се *само законом*, а то значи само од представничког тела (парламента) могу ограничавати основна права и слободe у кривичноправном смислу и успостављати систем кривичноправне заштите, говори о *озбиљности* овог питања у сваком правном систему. Тиме се искључује могућност да се подзаконским актима и од стране извршних органа власти уређује ова осетљива правна материја. Систем кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина диспонира парламентарна, а примењује га судска власт. Извршна власт се ангажује тек у процесу извршења судских одлука, чије је извршење у неким случајевима контролисано од судске власти. Та би контрола додуше могла бити и шира, али то је посебно питање.

У структури *посебно дела* кривичног права, тј. оног којим се прописују поједина кривична дела и казне за њихове одговорне учиниоце, а са становишта потреба заштите слобода и права човека и грађанина, у начелу мора бити прихваћена *либералистичка* оријентација, тј. мора се већ на основу поменуте одредбе чл. 1 КЗ СРЈ у први план ставити заштита индивидуалних, општељудских и грађанских вредности. Оваква оријентација у нашем кривичном законодавству, иако прихваћена у начелној одредби, није практично доследно спроведена. Измене и допуне које су у нашем кривичном законодавству изведене 1990. и 1993. године, пре свега у односу на регулисање кривичних дела против државе, само су *донекле* ублажиле ранији егзистенцијални приступ систему посебног дела кривичног закона, његову репресивност и наглашену идеологизацију кривичноправних појмова. Још пуно тог би требало учинити на плану његовог уподобљивања савременим потребама *балансирања* заштите индивидуалних и општих вредности. Та шанса се указује, у поступку израде јединственог Кривичног законика. Колико ће она бити искоришћена, и у предњем смислу и у другим правцима, остаје да се види.

Са становишта заштите основних права и слобода поставља се и питање, пре свега везано за посебни део кривичног законодавства, степена *прописане репресивности* кривичног права, тј. законом уређених оквира казни. С тим у вези мора се проматрати и систем неких *општих* установа, правила о одмеравању казне и примени других кривичних санкција и *мера* (на пр. правне последице осуде) које нису кривичне санкције али се ослањају на кривичну санкцију која је осуда. Њима је циљ да се реализује законом утврђен *курс* казнене политике, али и да се, с обзиром на поменуте начелне легитимирајуће одредбе, обезбеди *примерени репресивни ниво* у овој заштити, а у смислу поменутог легитимирајућег начела. Те опште установе су довољно еластичне и пружају *правну* могућност остваривања овакве њихове сврхе.

Разуме се да за кривичноправну заштиту слобода и права човека и грађанина посебан значај имају оне *многобројне* одредбе важећег кривичног законодавства (које се налазе у кривичним законима и данас код нас врло екстензивном споредном кривичном законодавству!), које *инкриминишу* одређено понашање као кривично дело, тј. као дело које је довољно друштвено опасно да повређује или угрожава неко или нека *основна* права и слободе човека и грађанина. То је широка не само правна већ пре свега криминалополитичка проблематика. С обзиром да су основне слободе и права човека и грађанина *гарантовани* уставом и поред осталог *заштићени* кривичним законом, мора постојати одговарајућа *правна комуникација* између ових одредаба устава и кривичног закона. Свакако да та комуникација мора постојати и у односу на *опште* установе или принципе кривичног права (на пр. начело законитости у прописивању кривичних дела и санкција, начелна забрана ретроактивног важења кривичног закона, забрана прописивања смртне казне за кривична дела прописана савезним законом, а могућност прописивања ове казне републичким законом за најтеже облике тешких кривичних дела, помиловање које може и озбиљније да утиче на остваривање кривичноправне заштите људских права и слобода и сл.). Другим речима, када је у питању уређивање одређених понашања *као кривичних дела*, онда се уставне одредбе о основним правима и

слободама човека и грађанина појављују као *диспозитивне* у односу на кривичноправне одредбе којима се одређују *претпоставке санкције* или *деликти* (кривична дела). Уставна одредба “каже” како “треба”, а кривичноправна како “не треба” и шта следи. Тиме се обезбеђује *целина правне норме* у догматском смислу која врши заштитну, у овом случају кривичноправну заштитну функцију вредности које се гарантују уставом.

Дакле, проблематику кривичноправне заштите слобода и права треба посматрати у контексту важећег устава, *али* у савременом праву и важећи устав се мора посматрати у контексту *међународноправних обавеза*. Зато је и питање кривичноправне заштите ове врсте и међународноправног карактера. Ако међународни акти и устав гарантују људска права и слободе, онда се, како је речено, поставља питање како ће и до које мере она уопште бити правно заштићена, па и како ће у тој заштити држава интервенисати кривичним правом. Пошто је увек присутна *тензија* између човека и јавне власти, мора се на задовољавајући начин решити однос између заштите државе као јавне власти и заштите појединца. Појединац, другим речима, мора бити заштићен *од јавне власти*, али и заштићен *јавном влашћу*. Она га мора штитити, али га може и угрозити. Управо је кривично право карактеристично по том, како рекосмо амбивалентном положају и специфичној функцији: оно јесте израз јавне власти, али истовремено и инструмент те власти да штити не само себе већ примарно појединца, као човека и као грађанина. Због тога је разговор о кривичноправној заштити слобода и права човека и грађанина *не само* разговор о том облику заштите, као примарном, већ *посредно* и разговор о природи и садржини кривичноправне заштите државе као институције. Уколико се она, као институција, примери концепту правне државе и цивилног друштва, утолико се пре и утолико више може очекивати да ће и основне слободе и права човека и грађанина бити стављене у први план.

4. Из разлога који је наведен, кривичноправна заштита људских права и слобода данас се мора сместити у контекст *међународних стандарда*, тј. ова заштита има све наглашенији међународноправни аспект, који се у установама позитивног кривичног права манифестује у различитим правцима и облицима (на пр. уређивању просторног важења кривичног права - пре свега све снажнија афирмација универзалног принципа важења права, садржине кривичноправних норми инкриминаторног карактера, систему кривичних санкција, казненој политици законодавца, застарелости кривичног прогона, тумачењу неких основних појмова, посредним изворима кривичног права код кривичних дела са бланкетном диспозицијом и др.). Људска права и слободе нису више унутрашња ствар државе ни у смислу њихове кривичноправне заштите нити су подређена класичном схватању појма државног суверенитета, који се изражава и кроз кривично право. Све се више наглашава потреба *сарадње* у њиховој заштити на међународном плану. У том смислу уводе се нове установе у кривично право или адаптирају класичне. Питање ове заштите се утолико више интернационализује као кривичноправни проблем уколико садржина и примена конкретног (“унутрашњег”) права није усаглашена са одговарајућим захтевима и очекивањима са становишта међународно *прихваћених* обавеза државе. Ова врста захтева се у првом плану

поставља на нивоу *устава*, а потом и на нивоу позитивног права заснованог на њему па и кривичног права. Норме међународног права о основним правима и слободама човека имају двоструко значење: *непосредно* и *посредно*. Непосредно се изражава у том смислу што постоје одговарајуће норме материјалног и процесног права које су аутономне, тј. делују (примењују се) непосредно. У садашњем међународноправном поретку, примењује се да материјалноправне норме ове врсте *нису* адекватно праћене нормама процесноправног карактера, па због тога материјално право не може да буде ефикасно у непосредној заштити слобода и права човека. *Посредно* значење норми овог права огледа се у њиховом *утицају* које врше на унутрашњу регулативу и у материји кривичног права, као обавезе које државе преузимају у форми међународног уговора. Тим путем се систем заштите права и слобода све више постепено *унифицира*.

Овај аспект кривичноправне заштите слобода и права рефлектује се у два права: у правцу *обима* и *садржине* заштите и у правцу *начина* заштите. С позиције међународноправних стандарда (условно схваћених), питање кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина у конкретном правном систему може се *критиковати*, или у смислу да су нека права незаштићена или недовољно заштићена, тј. да у важећем праву *нису* уграђени кривичноправни инструменти (на пр. одговарајуће инкриминаторне норме) у циљу заштите неких права, или у смислу да баш *постоје* такви инструменти (на пр. деликти мишљења, вербални политички деликти и сл.) који ограничавају или искључују нека права и слободе, тј. преферирају “ефикасност” система заштите јавне власти на терет људских права и слобода. С обзиром на садржину нашег важећег кривичног права основана су оба вида његове критике ове врсте.

5. За *оцену* кривичноправне заштите људских права и слобода, загарантованих међународним правом и уставом, битан је још један моменат: *неусклађеност* *прописаног* (важећег) и *примењеног* права. За кривично право је то важно и са становишта његове *стварне* (фактичке) *репресивности*. Репресивност је ипак битна одлика кривичног права (кажњавања), ма колико оно иначе реално вршило и превентивну функцију и ма колико се у савременом кривичном праву начелно инсистира на његовој превентивности (у концепцији кривичне санкције и сл.). Једно од суштинских питања је, зато, који обим и који интензитет репресивности кривичног права је потребан за заштиту социјалних вредности због којих оно и постоји. Формално наглашена (непримерена) репресивност неког кривичноправног система може фактички бити *непримењена* или *примењена* на ниском нивоу своје могуће репресивности. Као и обрнуто! У питању је тзв. *казнена политика* конкретног времена и друштва, која се дакако може и мењати, па и њен аспект или део који се тиче кривичноправне заштите људских права и слобода. То је сложена тематика баш са овог становишта и изузетно тешка за истраживање. Разлози за ту појаву су разноврсни.

Резултат ова два могућа курса казнене политике (у ствари политике примене кривичног права) је важан. Могуће је да се једно релативно репресивно и непримењено кривично право учини подношљивим, али и обрнуто. Овде је важна *улога правосуђа*. Код нас је одавно примењена *појава* постојања *два курса* казнене поли-

тике: курс законодавца и курс правосуђа. Не улазимо у сложена питања њихове “адекватности”, али се може поћи од претпоставке да је правосуђе свесно *ублажавало* једно репресивно кривично право - тако је оно доживело “*критику*” *изнутра*. Законодавац као да то још увек није схватио па је ова појава изгледа присутна и даље.

Свакако је, ипак, најбоље инсистирати на томе, да кривично право већ у својој легалној садржини буде примереног степена репресивности, тако да се већ формално *спречи* могућност његове фактичке репресијализације на вишем нивоу од очекиване и могуће, односно да се отклони потреба “кориговања” законодавчевих ставова инструментима правосудних процедура. Тиме се *приближава* легални и легитимни ниво репресије садржан у кривичном праву, што га чини ауторитативнијим у позитивном значењу па тиме и примарно и секундарно ефикаснијим.

Међутим, неопходно је указати на још једну битну чињеницу везану за сваки правни систем, која је важна за оцену *садржине*, у формалноправном смислу, система кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина. Наиме, с обзиром да је кривично право као подсистем права *део* ширег система права и да је цео правни систем *јединствен* у свом функционисању као нормативни систем, постоји широк простор *овлашћујућих норми* које су *ван* кривичног права (мада се могу налазити и у кривичном праву, на пр. норма о праву на нужну одбрану и сл.), али делују на његово *важење* и разуме се *примену*, или пак не на важење али искључују могућност његове примене. То је битно за целовит увид у функционисање кривичног права *in concreto*. У питању су норме права које имају такву правну снагу да *искључе*, или *противправност* одређеног понашања као кривичног дела, или његову *друштвену опасност*, или *могућност примене* установа кривичног права, или *кажњивост*. Оне *коригују*, са своје стране и из посебних правнополитичких разлога, систем кривичноправне заштите. Та корекција понекад иде у правцу појачавања, али понекад и у правцу слабљења система кривичноправне заштите људских права и слобода. Оне искључују могуће *начелно* одређено и формално утврђено дејство кривичног права и његову заштитну функцију. Овај специфичан сегмент правних норми, које се често налазе у области управног права (на пр. полицијског права), за ову тему је потребно посебно истаћи због тога, што је у нашем правном систему присутан *широк круг* таквих пермисивних норми, којима се релативно широк круг ситуација, у којима се поставља питање људских права и слобода, *искључује* из простора њихове кривичноправне заштите, тј одређена понашања која су по себи атак на људска права и слободе се на основу таквих норми *не сматрају* противправним или кажњивим. Једноставно речено, тиме се *сужава* простор ове заштите, односно поменута “корекција” у нашем правном систему претежно иде *на штету* заштите људских права и слобода.

Према томе, за оцену конкретног кривичног права, у смислу његове подобности да буде примерено и ефикасно средство правне заштите међународним правом и уставом гарантованих основних права и слобода човека и грађанина, треба имати у виду све поменуте (разуме се и неке непоменуте) параметре који утичу и на његово конституисање у формалном смислу и на његово функционисање у фактичком смислу. С тим у вези су посебно важна питања (иначе врло осетљива) везана за ста-

лан процес *криминализације и декриминализације* одређених понашања, односно *пенализације и депенализације* криминализованих понашања, све дакако у склопу општих питања слобода и права.

Због свега поменутог, до *формалне садржине* кривичноправне заштите слобода и права човек аи грађанина могуће је доћи увидом у одговарајућу међународноправну, уставноправну и кривичноправну регулативу, која се због поменуте везе изводи из претходне две. Неопходно је указати, бар фрагментарно, и на онај део правног система који “коригује” кривичноправни систем заштите људских права и слобода код нас. Питање његове *примене* и *ефикасности* је проблем за себе и он излази из стриктног нормативног простора материјалног кривичног права. Везан је за процесно кривично право, извршно кривично право (систем извршења кривичних санкција), као и низ других правних и ванправних питања. Проблем његове ефикасности у *социолошкоправном* значењу строго узев *није предмет права* и јуриспруденције, ма колико да је неоспорно важно питање.

6. Са мањим изузецима, Југославију обавезују готово сви релевантни *међународни правни акти* о људским правима који су битни и за њихову кривичноправну заштиту. У том смислу посебно треба навести: Повеља УН, Општу декларацију о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида, Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина апартхејда, Конвенцију против ропства, Додатну конвенцију о укидању ропства, трговине робљем и установа и праксе једнаке ропству, Конвенцију о сузбијању трговине особама и искоришћавању проституције других, Женевску конвенцију о заштити цивилних лица у време рата, Додатни протокол Женевској конвенцији о заштити жртава међународних оружаних сукоба, неколико конвенција које се односе на разне облике забране дискриминације по полу, образовању, занимању, и др.

Код нас се често наглашавало и наглашава, да је и правни систем СФРЈ и правни систем СРЈ следио и следи у формалном и декларативном смислу универзални и на међународном плану прихваћен *модел* заштите људских права и слобода, па тиме и одговарајућу њихову кривичноправну заштиту. У односу на ове обавезе међународноправног значаја и Устав СРЈ из 1992. године и устава република (Устав РС из 1990. и Устав РЦГ из 1992. године) одређују се позитивно. Према чл. 16 ст. 2 Устава СРЈ, СРЈ “у доброј вери испуњава обавезе из међународних уговора у којима је она страна уговорница”, а међународни уговори “који су потврђени и објављени у складу са уставом и *опитеприхваћена правила међународног права саставни су део* унутрашњег правног поретка”. Тиме се легализује идеја *стандардизације* и кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина. Међутим, приметне су и извесне противречности наших устава у односу на међународно право, специјално у односу на слободу и права. Наиме, у републичким уставима нормередаба о упућивању на међународно право, а остваривање корпуса људских права се искључиво везује за уставе (чл. 8 Устава РС и члан 14. Устава РЦГ), односно унутрашње право. Такође, у Уставу СРЈ се “признају и јемче

слободе и права *грађана* које признаје међународно право”, а у чл. 19 је одредба контрадикторна претходној, јер предвиђа остваривање људских права *искључиво* на основу Устава, без упућивања на међународне документе, чиме се даје приоритет унутрашњем праву.

Разуме се, кључно је питање односа правних *садржаја* уставне регулативе о људским правима и слободама према оним правним садржајима о правима и слободама који се налазе у међународном праву. И у том смислу региструје се *низ* неусаглашености. То је свакако важно за “унутрашњу” кривичноправну заштиту људских права и слобода, будући да устав одређује садржински оквир те заштите. Тако се и у смислу кривичноправне заштите региструје *низ* неусаглашености у односу на модел заштите који подразумева међународно право. Наглашава се да, не само што нека права и слободе нису адекватно заштићени, већ да постоји и *низ* ограничавајућих одредаба у правном систему које ограничавају формално постављен систем кривичноправне заштите. И пре 1990. године упозоравало се, а и данас ситуација није битно другачија, на следеће појаве у нашем систему кривичноправне заштите с обзиром на његов међународни контекст: постојање низа законских и подзаконских норми које нарушавају правно утврђен систем заштите, постојање деликата мишљења и вербалних политичких кривичних дела, једносмерна концепција политичког кривичног дела, идеологизација неких општинских и посебних кривичноправних одредаба, релативно репресиван систем кривичних санкција, еластичност одредаба којима се регулишу политичка кривична дела (тзв. каучук параграфи), широка кажњивост припремних радњи и покушаја код кривичних дела против државе и уопште јавне власти, постојање паракривичних санкција у форми правних последица осуде, постојање једног облика саучесништва који је потпуно превазиђен а којим се доводи у питање принцип субјективне одговорности (организовање злочиначког удружења), неадекватно уређивање кривичне одговорности за кривична дела која се врше путем средстава јавног информисања и комуницирања, нејединствен и непринципијелан став према смртној казни који је доводио до апсурдних решења у законодавству, итд.

7. Наши послератни уставни, како савезни тако и републички, односно покрајински, *инсистирали* су на људским правима и слободама. То се нарочито примећује од 1963. г. још снажније изражава 1974. г. и поново потврђује у Уставу СРЈ из 1992. године, као и Уставу РС из 1990. и Уставу РЦГ из 1992. године. Овај тренд се потврђује не само у посебним и обимним главама устава које се специјално односе на људска права и слободе, већ и у уводним, дакле програматским деловима устава. Тако већ у чл. 1 савезног устава наглашава се принцип *равноправности грађана*, штавише сама држава је “*заснована*” на равноправности грађана. У чл. 1 Устава РС наглашава се не само да је Србија “демократска држава грађана” и да је заснована на владавини права и социјалној правди, већ и “на слободама и правима човека и грађанина”, а према Уставу РЦГ Црна Гора не само што је одређена као “демократска, социјална и еколошка држава” - република која је “чувар светиње и чистоте природе”, већ се у краткој уставној преамбули наглашава и “*приврженост грађана Црне Горе слободи...и једнакости међу људима и пријатељству међу народима*”. Слободним се сматра све што уставом и законом није забрањено. Слободе и права

човека и грађанина ограничене су у начелу само једнаким правима и слободама других и када је то уставом утврђено.

Садржина слобода и права у сва три устава су постављени на мање више исти начин, с тим што су посебно разрађена, нарочито нека права и слободе, у Уставу РЦГ који је у ширини слобода и права отишао најдаље. Могу се раздвојити пет категорија уставом утврђених и гарантованих слобода и права:

а) *Личне слободе и права*: неповредивост личности (физичког и психичког интегритета, посебно приватности), неприкосновеност живота човека (у том смислу постоје различити ставови у погледу могућности прописивања смртне казне између савезног и републичког устава), право на личну слободу, право на поштовање личности у поступцима државних органа, забрана мучења, огледа, понижавајућег кажњавања, гарантовање начела законитости, слобода кретања и настањивања, неповредивост стана, неповредивост тајне писма и других поштиљки, јемство заштите података о личном животу.

б) *Политичке слободе и права*: бирачко право, право на иницијативе, петиције и представке, слободу убеђивања, савести, веровања, мисли, изражавања националне припадности, културе, употребе свог језика и писма, слобода штампе и другог јавног обавештавања (забрана цензуре), слобода окупљања, говора, јавног иступања, удруживања, забрана тајних и паравојних организација (у Уставу РЦГ), право обраћања међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајамчених Уставом (у Уставу РЦГ);

в) *Економске, социјалне и културне слободе и права*: право својине, наслеђивања, слобода привређивања, слобода стварања, право на штрајк (сем запослених у државним органима према Уставу РЦГ), забрана злоупотребе деце, аутономија универзитета (према чл. 63 Устава РЦГ), као и високошколских и научних установа.

г) *Права на локалну самоуправу*.

д) *Посебна права припадника националних мањина*: право на заштиту идентитета, на језик, школовање и информисање на свом језику, на симболе, историју и културу својих група, сразмерну заступљеност у јавним службама, органима јавне власти, право на контакте са својом матичном културом (вид. посебно чл. 67 Устава РЦГ).

Анализом уставних одредаба о људским правима и слободама које су загарантоване нашим уставима, може се утврдити, да је Устав РЦГ најпотпуније изразио захтеве који се пред устав постављају на нивоу међународноправних обавеза. Заштита ових права је успостављена законима. У низ питања, па и у могућност критике уставних решења у вези заштите слобода и права овде није место да се улази, већ ће се *само скренути пажња* на кривичноправни аспект конкретније реализације ове заштите, поред оног што је о њој већ начелно речено.

8. *Надлежност* за уређивање ове *кривичноправне* материје нешто је другачије постављена по Уставу из 1992. године (колизиона питања су уређена савезним уставом) него по Уставу из 1974. г. (чл. 281), али је и даље задржан принцип *подељене* законодавне надлежности. Према чл. 77 ст. 1 тач. 1. Устава СРЈ, (тј. Федерација) “*доноси и извршава* савезне законе” и “*обезбеђује* уставносудску заштиту у

областима”, *поред осталог*, и: “*слобода, права и дужности човека и грађанина утврђених овим уставом...одговорности и санкције за повреду слобода, права и дужности човека и грађанина утврђених овим уставом...*”. С тим у вези битна је и одредба чл. 115 ст. 1 Устава СРЈ, према којој “Устави република чланица, савезни закони, закони република чланица и сви други прописи и општи акти морају бити *сагласни са Уставом СРЈ*”. Мора се рећи да поменуте одредбе Устава није лако тумачити. Оне нису довољно јасне (намерно или ненамерно) и дозвољавају различито тумачење. Но, у то не улазимо. *Одговарајућим* тумачењем ових одредаба успостављен је и систем кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина у најширем значењу овог појма на тај начин, што је материја *кривичног поступка* уређена савезним законом (ЗКП),¹ је материја *кривичног поступка* уређена савезним законом (ЗКП), док је материја кривичних санкција и услова за њихову примену тј. *материјално кривично право* уређено и савезним и републичким законима (три кривична закона и на десетине некривичних што савезних што републичких закона којима се регулишу нека кривична дела). Материја *извршења* кривичних санкција регулисана је републичким законима (законима о извршењу кривичних санкција).² Колико су сви ти закони у складу са Уставом и колико су међусобно синхронизовани - питање је за себе, али никако није безначајно и са становишта опште кривично правне заштите слобода и права човека и грађанина.

Наша ранија па добрим делом и актуална литература у правилу је пуна хвалоспева позитивном праву у погледу садржине кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина. Према претежном делу те литературе, оцењује се да су решења нашег кривичног права у том смислу не само у свему усаглашена са важећим уставом, већ и са највишим међународним стандардима кривичноправне заштите. Дакако да ситуација ипак није таква ни у односу на важећи устав ни у односу на међународно право, а поготово није била у време када такорећи није било никакве озбиљније критике овог законодавства, чак ни у односу на решења која су

¹ Заштита слобода и права човека и грађанина у кривичној процедури и путем кривичне процедуре посебна је тема. Овде се, на пример, отварају изузетно значајна питања, као што су: положај окривљеног, регулисање појединих забрана у погледу личности окривљеног, проблем независности суда, начело јавности судске расправе, коришћење правних средстава у процедури и сл.

² И проблем заштите слобода и права човека и грађанина у извршном кривичном поступку треба посебно анализирати. Овде пре свега треба да буде реч о поступку извршења кривичних санкција, у првом реду у поступку извршења казне лишења слобода (казне затвора) и неких мера безбедности. Ова су питања код нас доста запостављена, а од изузетног су значаја, поготово што се добрим делом тичу тзв. затворених институција, “затворених” у смислу релативно слабе информисаности шире јавности о њиховом раду. Оне се морају шире отворити према друштву и друштво (заједница) више заинтересовати за њихов рад. Лишавање слобода човека није никад апсолутно - оно је увек у границама закона. Оно не представља лишавање грађанских права и слобода у ширем смислу, односно не свих. Оно је пре свега *ограничава* нека права. С друге стране, поступак извршења кривичне санкције истовремено подразумева гарантовање, путем закона и подзаконских аката, неких посебних права с обзиром на специфичност овог вида правне процедуре. Коришћење тих права мора бити строго контролисано. И њихов обим, садржај и начин остваривања подложен је уставу и међународном праву. И овде постоје одговарајући међународни стандарди о којима се мора водити рачуна. Посебно је деликатно питање извршења кривичних санкција које нису казне, али су кривичне санкције (тј. принудне су) са неким обликом лишавања човека неког права или слобода (на пр. санкције које се састоје у лечењу и чувању), нарочито када лишавање слобода зависи од исхода одговарајуће терапије, тј. унапред им није одређено време трајања.

готово до апсурда била међународноправно и уставноправно проблематична, а криминалнополитички очигледно непродуктивна.³ Данас је критички приступ праву присутнији, нарочито у вези са заштитом слобода и права човека и грађанина, па се може очекивати да ће то имати извесног значаја за његове промене, мада не гајимо илузије о томе да је само присуство јавне дискусије и критика *довољан услов* за то. Требало би дакако извести врло помну анализу да се све то докаже, што овде није могуће у потребној мери. Тиме се, међутим, не негира чињеница да су многа решења нашег кривичног права у складу са поменутиим захтевима и стандардима.

Ако се пође од уставног оквира дефинисања гарантованих права и слобода, као и одговарајућих грађанских *дужности*,⁴ онда се може закључити да је *круг кривичних дела* који је релевантан за оцену овог облика заштите *веома широк*. Он се никако не може везивати за релативно уску, иако неоспорно врло важну, скупину кривичних дела која су формално одређена као *кривична дела против слобода и права човека и грађанина* (чл. 60 - 76 КЗ СРС, чл. 43-59 КЗ РЦГ). Много је шири простор инкриминаторних одредаба које су везане за ову заштиту. Ту свакако долазе кривична дела против живота и тела, кривична дела против части и угледа, кривична дела против достојанства личности и морала, кривична дела против имовине, кривична дела против брака и породице, кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја, нека кривична дела против правосуђа, нека кривична дела против службене дужности, кривична дела против изборних права, кривична дела против радних односа, нека кривична дела против човечности и међународног права, кривично дело из чл. 134 КЗ СРЈ. Практично, *највећи део* нарочито републичког кривичног законодавства се *садржински* односи на заштиту неког права или слобода који се гарантују уставом. То се делимично односи и на споредно кривично законодавство, тј. некривичне законе који садрже кривичне одредбе. Тако шире посматрана кривичноправна заштита слобода и права човека и грађанина доводи до закључка, да је у ствари *централни проблем* савременог кривичног права у ствари у овој заштити, што значи да се и одлике неког кривичног законодавства пре свега изводе из легитимности или нелегитимности система заштите уставом гарантованих слобода и права. И као што се савремени устави пре свега огледају у начину регулисања питања људских права и слобода, тако се и кривично право легитимира на исти начин. Тиме се потврђује

³ У овом смислу посебно су карактеристична кривична дела која су уведена у КЗ СРС из врло прагматских политичких разлога крајем осамдесетих година и укинута тек 1994. г., из чл. 61а, чл. 61б и 61в (насиље којим се угрожавају слобода и права грађана припадника другог народа, народности или етничке групе; посебни облици угрожавања слобода и права грађана припадника другог народа, народности или етничке групе; угрожавање сигурности грађана припадника другог народа, народности или етничке групе нападом на полну слободу. Ширина и интензитет репресивности за ова дела је био доиста енорман.

⁴ Занимљиво је да (и наш) устав ставља у исти контекст *права и дужности*. Однос између права и дужности је сложен. Напред је речено, да у правним системима либералне провенијенције дужности треба изводити из права и слобода, а не обрнуто. То је последица статуса човека као (слободног) *грађанина*. Ако би било обрнуто устав би успоставио *поданички*, а не цивилни однос човека према јавној власти. Право и слобода нису никаква привилегија човека-поданика, већ дужност произилази из слобода и права човека-грађанина.

либералистичка оријентација и савремених устава и њима примерених кривичноправних система.

Ако бисмо хтели да *конкретизујемо* кривичноправну заштиту *појединих* уставом гарантованих права и слобода у том смислу, да *идентификујемо* кривична дела чије прописивање је у функцији заштите конкретног права и слободе, тада би се морала представити широка и сложена мрежа инкриминаторних облика важећег законодавства с обзиром на поједина права и слободе као посебне и појединачне *објекте* кривичноправне заштите. Овде се само делимично може представити тај систем, као сложена структура, који има и своју динамичку димензију сагледиву једино са становишта функционисања *целокупног* правног система и институција које га прате. У том смислу, полазећи од већ назначених права и слобода човека и грађанина утврђених у уставу, може с успоставити следећа њихова комуникација са посебним делом важећег кривичног законодавства.

Посебно је интензивна кривичноправна *заштита личних слобода и права* човека и грађанина. Они се штите прописивањем, на пример, следећих кривичних дела: против живота и тела (убиство, телесне повреде, навођење на самоубиство и помагање у самоубиству, недозвољен прекид трудноће и сл.), противправно лишење слободе, отмица, изнуђивање исказа, злостава, угрожавање сигурности, нарушавање неповредивости стана, противзаконито претресање, неовлашћено прислушкивање и тонско снимање, неовлашћено фотографисање, повреда тајности писама и других пошиљки, неовлашћено објављивање туђег списка, портрета, фотографије, филма или фонограма, неовлашћено откривање тајне, кривична дела против части и угледа (клевета, увреда, изношење личних и породичних прилика, омаловажавање пребацивањем за кривично дело), кривична дела против достојанства личности и морала (силовање, друге кажњиве обљубе, кажњиви облици противприродног блуда, блудне радње) и др. Неке *политичке слободе и права* штите се, поред осталог, прописивањем кривичних дела која представљају повреде и злоупотребе активног и пасивног бирачког права (повреда права кандидовања на изборима, повреда права гласања, повреда слободе одређивања при гласању, злоупотреба права гласања, повреда тајности гласања, фалсификовање избора и гласања, уништавање докумената о избору и гласању), спречавање штампања и растурања штампаних ствари и емитовања радио и телевизијских програма и др.) *Економска, социјална и културна права и слободе* штите се, на пример, инкриминисањем низа имовинских кривичних дела, неких кривичних дела против радних односа, против брака и породице, против здравља људи и др. Низ кривичних дела је везано и за заштиту посебних *мањинских* односно *колективних* права, било да се тичу непосредно тих права или су дела општије природе (геноцид, повреда равноправности грађана, изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпеливости, повреда равноправности употребе језика и писма и др.).

Ако се изврши подробнија анализа уставних одредаба о основним правима и слободама, приметитиће се да нису сва права и слободе гарантовани уставима кривичноправно заштићене и да нису заштићене у једнакој мери. То није неприродно, али се свакако пред ново кривично законодавство мора поставити питање квали-

тета и степена те заштите. С друге стране постоје нека кривична дела у нашем законодавству која су врло *дубиозна* баш са становишта заштите слобода и права (поменимо само кривична дела повреда угледа државе из савезног и републичког законодавства и кривично дело ширење лажних вести из чл. 218 КЗ СРС, да о низу других резерви у односу на постојећа законска решења овог карактера не говоримо).

8. Као што је већ напред наглашено, за оцену *формално* уређеног система кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина потребно је имати у виду и низ *ограничавајућих* норми, које су у правилу *ван* кривичног права, а имају правну снагу да *in concreto* искључе могућност примене кривичног права као средства заштите слобода и права човека и грађанина. Опет примера ради, јер је таквих прописа сразмерно много, навешће се само неки који су од битнијег значења за функционисање система ове заштите,⁵ објекту, односно онемогућавање напуштања тог простора или објекта, могућност ограничавања или забране кретања лицима на јавним местима или одређеним *подручјима* услед масовног вршења кривичних дела или ако то захтевају интереси одбране, могућност *наређивања* појединим лицима да бораве у месту пребивалишта (односно боравишта) са обавезом јављања (тзв. изолација), итд. Закон о штрајку ограничава право на штрајк. Закон о објављивању списка, портрета, фотографија, филмова и фонограма личног карактера даје могућност њиховог објављивања и без пристанка човека под одређеним условима. Закон о одбрани такође намеће низ специфичних дужности које фактички представљају ограничавање могућности кривичноправне заштите (искључење противправности). Закон о заштити животне средине обавезује имаоца заштићених природних добара да трпи извесна ограничења у коришћењу својих добара, која су иначе заштићена по овом закону. Закони о јавном реду и миру такође садрже низ ограничавајућих одредаба. Посебно је био драстичан и апсолутно неуставан Закон о ограничењу промета непокретности РС из 1989. године. Закони који се односе на информативну делатност садрже такође врло важне одредбе којима се искључује противправност па тиме и могућност кривичноправне заштите. Таквих прописа, у форми закона, има у многим другим областима, на пр. у области медицинског права, породичног права, политичких права (на пр. ограничења слободе окупљања, удруживања и сл.). Такве прописе срећемо чак и у области мањинских, коле-

⁵ Не треба изгубити из вида ни чињеницу да су могућности ове заштите понекад *ограничене* већ самим уставом и у том смислу да устав даје могућност ширења инкриминација које су контрапродуктивне људским правима и слободама. То се огледа, пре свега, у познатој формулацији да се права и слобода, па и начин њихове заштите, *уређују законом*, што значи да закон одређује и *границе* те заштите. Неке одредбе устава су еластично или чак лукаво формулисане. На пример, на основу чл. 48 ст. 2 Устава РС грађанин начелно *не може* бити позван на одговорност нити трпети друге штетне последице *за ставове* изнете у јавној критици или поднетој представи, петицији и предлогу, *осим* ако је *тима* учинио *кривично* дело. Из овакве уставне одредбе може се закључити да наш устав дозвољава могућност деликта мишљења (закључивање по *aegumtium a contrario*). У том смислу је посебно карактеристичан Устав РС и, на основу њега донет, Закон о мерама за случај ванредног стања (1991.), према којем *ванредно стање*, проглашава председник републике и својим *наредбама* и *другим актима* (!?) предузима *мере* ради *отклањања* ванредног стања, па у том смислу може ограничити широк круг права и слобода човека и грађанина (вид. чл. 6 Закона).

ктивних права (на пр. у СРС законске одредбе о штампању и објављивању уџбеника и другог педагошког материјала). Итд.

9. Очигледно је да се са становишта *de lege ferenda* мора много тога учинити на *ревизији* целокупне кривичноправне заштите слобода и права човека и грађанина. Она мора бити и ваљано *легитимирана* савременим политичким и етичким кодовима и *легализована* како на основу важећих (или нових бољих) уставних одредаба о слободама и правима човека и на основу међународног јавног права које се односи на ову важну материју правног регулисања у савременом праву. Колико ће се такви захтеви реализовати зависи, разуме се, од *политичке воље* да се наш систем кривичноправне заштите доведе на виши цивилизацијски ниво.

*Stanko Pihler, Ph. D., Full Professor
Law Faculty of Novi Sad*

CRIMINAL LAW PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE ESTABLISHMENT OF THE RULE OF LAW

Abstract

One of the central problems in establishing the rule of law is the protection of human rights. In that sense, criminal law protection plays a significant role. The group of criminal offenses that violate human rights is significant and much larger than the group of criminal offenses under this term in the Criminal Code. The legal bases for the criminal law protection of human rights are Constitutional provisions on such rights and freedoms.

This article has dealt only with the substantive and not with the procedural aspect of criminal protection of the freedoms and rights of man and citizen.

The author points out the specificity of such a protection, how it has been framed within the Yugoslav legal system, and the need for its advancement, especially from the international human rights law perspective. Furthermore, the author finds that human rights violations might occur due to the lacunae in the national criminal law. The author specifically, emphasizes the importance sub-systems of norms by which such a protection is made relative.